

1. Алейникова Г. Системы технологий: общие положения, технология туристической деятельности / Г.М. Алейникова. – Донецк: Донец. ин-т турист. бизнеса, 2005. – 174 с. 2. Бернет Дж. Маркетинговые коммуникации: интегрированный подход / Дж. Бернет, С. Мориарти; пер. с англ. под ред. С. Г. Божук. – СПб: Питер, 2001. – 864 с. 3. Вишневська О. Феномен туризму у сучасному соціокультурному просторі : моногр. / О.О.Вишневська. – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. – 296 с. 4. Котлер Ф. Маркетинг. Гостеприимство и туризм / Ф. Котлер, Дж. Боуэн, Дж. Майкенз.; Пер. с англ. под ред. Р.Б. Ноздревой. – М.: ЮНИТИ, 1998. – 787 с. 5. Лавлок К. Маркетинг услуг: персонал, технологии, стратегии / К. Лавлок. – М.: Изд. дом «Вильямс». – 1008 с. 6. Морозова Н. Реклама в социально-культурном сервисе и туризме / Н.С. Морозова, М.А. Морозов. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 288 с. 7. Музыкант В. Маркетинговые основы управления коммуникациями / В. Л. Музыкант. – М.: Эксмо, 2008.– 832 с. 8. Правик Ю. Маркетинг туризму / Ю. М. Правик. – К. : Знання, 2008. – 303 с. 9. Саак А. Менеджмент в социально-культурном сервисе и туризме / А.Э. Саак, Ю.А. Пиеничных. – СПб.: Питер, 2007. – 512 с. 10. Харрис Г. Стимулирование международного туризма / Г. Харрис, К.М. Кац.. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 240 с. 11. Goeldner C.R. Tourism: principles, practices, philosophies – Eleventh ed. / Charles R. Goeldner, J. R. Brent Ritchie. – Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 2009 – 633 p. 12. The Travel & Tourism Competitiveness Report / J. Blanke, T. Chiesa. – Geneva: World Economic Forum, 2009. – 525 p.

УДК 657.1

Л.М. Пилипенко

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра обліку та аналізу

БАЛАНСОВІ ТЕОРІЇ: ЕВОЛЮЦІЙНО-ЗМІСТОВІ ТА СТРУКТУРНІ АСПЕКТИ

© Пилипенко Л.М., 2012

Розглянуто основоположні засади фундаментальних балансових теорій – статичної, динамічної, органічної та економетричної; проаналізовано їхню змістову конфігурацію і вплив на формат сучасного балансу. Відзначено недоліки балансу з позицій спроможності об’єктивно відображати майно і капітал підприємств, окреслено напрями його подальшого розвитку з урахуванням сучасних інформаційних потреб.

Fundamental principles of fundamental balance theories (static, dynamic, organic and econometric) are considered; their semantic configuration and influence on the format of modern balance are analyzed. The defects of balance from positions of possibility objectively to represent property and capital of enterprises are noted; directions of its further development taking into account modern informational needs are shown.

Постановка проблеми та її зв’язок з важливими науковими та практичними завданнями. Ефективність управління економікою загалом і суб’єктами ринкової економіки зокрема істотно залежить від якості інформаційного забезпечення щодо фінансово-майнової позиції окремого економічного суб’єкта. Своєчасна, об’єктивна інформація про фінансово-майновий стан і результати функціонування суб’єкта господарювання необхідна як для прийняття поточних операційних чи довготермінових стратегічних управлінських рішень безпосередньо його менеджерами, так і зовнішніми суб’єктами – насамперед інституційними інвесторами, окремими контрагентами, кредиторами, органами державної влади та суспільством загалом.

Основним інструментом забезпечення формалізованих інформаційних потреб щодо фінансового стану та результатів діяльності суб'єктів господарювання є їхня бухгалтерська фінансова звітність. Суспільний інтерес до фінансової звітності та її публічність зумовлюють жорсткі вимоги до повноти й об'єктивності інформації, що її наповнює. Нині істотно визначають методологію бухгалтерського обліку та формат і зміст фінансової звітності різні регламентаційні вимоги – національні та міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності, GAAP тощо. За висновками провідних фахівців у сфері обліку та споріднених сфер економічної науки, жодні із наявних регламентацій не можуть повністю забезпечити об'єктивність та повноту репрезентації фінансово-майнової позиції сучасного підприємства його фінансовою звітністю. З одного боку, недостатньо розвинені методики визнання й обліку інтелектуального капіталу (нематеріального економічного ресурсу), з іншого – окремі методики закономірно призводять до „нагромадження” на балансі підприємств так званих „токсичних” активів. Невирішеною залишається і фундаментальна проблема стандартизації обліку та відображення у звітності власного капіталу та багато інших. Зазначені проблеми зумовлюють пошук альтернативних методик оцінювання ефективності функціонування суб'єктів господарювання, „бурхливе” застосування яких, на думку деяких вчених, було однією з причин сучасної фінансово-економічної кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема невідповідності фінансової звітності сучасним інформаційним вимогам різних державних, суспільних і ринкових інститутів управління та регулювання ринкової економіки є надзвичайно актуальною та часто розглядається у працях як українських, так і зарубіжних науковців; вона неодноразово ставала предметом обговорення на наукових конференціях, круглих столах, семінарах. Вчені наголошують на відставанні теорії бухгалтерського обліку від сучасних реалій економічного, технологічного та інформаційного розвитку [5, с. 482]. Оптимальне вирішення цієї проблеми вбачають у створенні нової парадигми бухгалтерського обліку, яка „повинна, забезпечуючи суспільну цінність науки, урахувати фундаментальні зміни в економіці (важливість інформаційно-інтелектуальних ресурсів, координати функціонування ринків капіталів та інвестицій, дію і вплив на фінансово-економічні процеси ринкових інституцій тощо)... Адекватна сучасній економіці система (конфігурація, зміст, набір) показників фінансової звітності як важливого засобу комунікації повинна вважатися пріоритетною і базисною для розробки концептуальних основ адаптивної теорії бухгалтерського обліку” [8, с. 517–518].

У системі показників фінансової звітності найважливіше значення, безумовно, має бухгалтерський баланс. Позиціонування бухгалтерського балансу як „не просто таблиці чи іншої форми вираження результатів облікової реєстрації, а сукупності властивостей окремого господарства, притаманних йому реально, незалежно від того, наскільки вони охоплюються бухгалтерським обліком як наукою” [2, с. 11], є, на наш погляд, базисною основою розвитку сучасної теорії чи побудови нових парадигм обліку.

Цілі статті полягають у дослідженні розвитку системи бухгалтерського обліку як науки в контексті балансознавства, що базується на розкритті фундаментальних балансових теорій та аналізі адекватності сучасного формату балансу для ідентифікації ключових чинників, під дією яких можливе формування нової структуризації статей балансу.

Виклад основного матеріалу. З економічно-правового погляду бухгалтерський баланс відображає економічні ресурси (активи) суб'єкта господарювання та вартість вкладеного в них капіталу. Баланс є суспільно важливою формою бухгалтерської звітності, тому його формат у різні історичні періоди залежав від рівня економічного розвитку, який і визначав інформаційні потреби суб'єктів економіки. Еволюцію балансів відображають положення фундаментальних балансових теорій – статичної, динамічної, органічної та економетричної.

Статична балансова теорія має суто „юридичне коріння”, оскільки фактично сформульована в результаті узагальнення практики правового врегулювання проблем неплатоспроможності та банкрутства. Її основоположником вважають німецького адвоката Г.В. Сімона, який в 1861 р. опублікував монографію з балансового права, основні засади якої О. Шмаленбах назвав згодом “статичною балансовою теорією”. Згідно з концептуальними засадами цієї теорії головним завданням бухгалтерського балансу є надання інформації про можливість суб’єкта господарювання погасити свої зобов’язання [1, с. 10]. Виконання поставленого завдання передбачає формування бухгалтерського балансу з урахуванням таких методологічних принципів і положень:

пріоритетним для статичної балансової теорії є визначення вартості чистого майна (вартість майна суб’єкта господарювання за вирахуванням вартості його заборгованостей третім особам). Якщо вартість чистого майна на кінець звітного періоду перевищує його вартість на початок звітного періоду, то діяльність такого суб’єкта господарювання протягом звітного періоду вважалась прибутковою. Визначення ж фінансового результату для статичної балансової теорії є другорядним;

орієнтування балансу на зіставлення вартостей майна і зобов’язань зумовлювало використання оцінок, які б відображали їхню реальну поточну вартість на звітну дату, що у контексті сучасної термінології свідчить про превалювання поточної вартості над історичною;

відображати в балансі нематеріальні активи необхідно відповідно до принципу об’єктивації, який передбачає визнання активами лише тих об’єктів, які придбані безпосередньо за плату (беруть участь в загальноекономічних процесах). Нематеріальні об’єкти, створені власними силами суб’єкта господарювання, активами не визнаються, а їхня собівартість відображається у складі витрат звітного періоду;

незважаючи на „статичність” балансу, в ньому потрібно також відображати активні та пасивні антиципації – витрати і доходи майбутніх періодів тощо [1, с. 10–11].

Основоположником динамічної балансової теорії є німецький вчений О. Шмаленбах, який основною метою фінансової звітності вважав розкриття інформації про величину фінансового результату діяльності суб’єкта господарювання. Орієнтування динамічної балансової теорії на фінансовий результат зумовлює оцінювання майна за історичною вартістю з подальшим відображенням в балансі за мінімальною з можливих оцінок – вартістю придбання (виготовлення) чи поточною ринковою вартістю. Внесок О. Шмаленбаха і його балансової теорії у розвиток бухгалтерського обліку полягає, насамперед, в тому, що „він першим послідовно і ясно визначив роль балансу та звіту про прибутки і збитки як інструментів для визначення достовірного і зіставного фінансового результату звітного періоду” [1, с. 17]. Також вперше було обґрунтовано застосування принципів реалізації, первісної вартості та мінімальної оцінки тощо.

Різноманітність цілей фінансової звітності зумовлена різноманітністю цілей діяльності суб’єкта господарювання. Намагання, з одного боку, заробити якомога більші прибутки, а з іншого – зберегти джерела отримання доходів, втілене у двох управлінських концепціях збереження капіталу – фізичній і фінансовій. Інформаційне забезпечення управління суб’єктом господарювання в умовах фізичної концепції збереження капіталу ґрунтується на статичній балансовій теорії, а в умовах фінансової – на динамічній. Одночасне дотримання обох концепцій вважалось неможливим, що зумовило появу проблеми методологічного дуалізму в оцінюванні активів підприємства. Спробу вирішити цю проблему зробив Ф. Шмідт, створивши органічну балансову теорію, яку вважають компромісною між статичною та динамічною теоріями.

Органічна балансова теорія передбачає одночасно дві мети складання бухгалтерського балансу – відображення майна суб’єкта господарювання (статика) та відображення результатів його діяльності (динаміка) [6, с. 317]. Для подолання проблеми дуалізму в оцінюванні активів Ф. Шмідт пропонував застосовувати відновну вартість, яка, з одного боку, врегульовувала поточну вартість активів, а з іншого – усувала вплив інфляції на реальні фінансові результати.

Ще одну модель теорії бухгалтерського обліку, яку можна було б назвати „економетричною балансовою теорією”, розробив львівський економіст Павло Цьомпа. Він „з використанням економетричних рівнянь, намагався встановити єдино правильний і загальний для всіх статей балансу підхід до визначення „реальної” вартості майна і капіталу” [9]. В теорії П. Цьомпи „багато правильних і ефективних підходів до методології обліку з урахуванням елементів теоретичних засад політекономії, алгебри, юриспруденції, які автор передає у формі первинних, вторинних і третинних економетричних рівнянь... Проте таку модель теорії бухгалтерії не змогла і не зможе (навіть з використанням комп’ютерних технологій) сприйняти практика” [9].

Виникнення балансових теорій було відповіддю на тогочасні інформаційні запити суспільства:

баланс, сформований за статичною теорією, відображає поточну вартість майна і капіталу суб’єкта господарювання та дає змогу оцінити спроможність задоволення вимог кредиторів на дату його складання;

„динамічний” баланс спрямований, насамперед, на визначення фінансового результату діяльності суб’єкта господарювання, тому його можна вважати інструментом оцінки інвестиційної привабливості;

органічна балансова теорія є відповіддю на проблему методологічного дуалізму оцінювання активів, що походить з несумісності статичної та динамічної теорій;

економетрична теорія має на меті математично обґрунтувати формування балансу суб’єкта господарювання з урахуванням концептуальних засад політекономії та юриспруденції.

Еволюція поглядів на бухгалтерський баланс, безумовно, вплинула на формат сучасної системи показників фінансової звітності загалом та баланс зокрема. Варто погодитись із думкою І.Й. Яремка, що „традиційні баланси – це набір статей різних типів, суми яких облічені за різними принципами, внаслідок чого отримуються суми з таким же невизначеним змістовим наповненням... З теоретичної точки зору, традиційні баланси, якої б структури вони не набували, є також „компромісом” статичної і динамічної балансових теорій” [7, с. 144]. Слушною є й думка Т. Кучеренко: „Сучасна трактовка бізнесу передбачає побудову балансу за економічною ознакою, в основі якого лежить ресурсна концепція, що відповідає якісним характеристикам і принципам МСФЗ... Базуючись на визначених принципах фінансової звітності..., баланс повинен задовольняти вимоги основних користувачів щодо потенційних економічних вигод від утримання активів і зобов’язань. При цьому структура балансу, який призначено для задоволення потреб усіх існуючих і можливих його користувачів, відрізняється від структури балансу, складеного із дотриманням діючих національних нормативних актів” [3, с. 149].

Водночас зауважимо, що бухгалтерський баланс має надзвичайно важливе значення для регулювання економіки загалом, впливає на ділову активність суб’єктів господарювання і (без перебільшення) на добробут окремих громадян держави. Як аргумент можна навести припущення, що вилучення з балансу амортизаційного капіталу зумовило тотальну зношеність основних фондів. „Із балансу безпідставно вилучено амортизаційний капітал, який за своєю суттю подібний до забезпечень, оскільки його створення направлено на фінансування відшкодування первісної вартості необоротних активів, які підлягають амортизації” [3, с. 154].

Еволюція менеджменту зумовила переорієнтування об’єктів управління господарською діяльністю з окремих підприємств до бізнесу загалом та вартістю його капіталу, що, безумовно, вимагало зміни інформаційного забезпечення менеджменту. В умовах широкого використання різноманітних фінансових інструментів для залучення капіталу „показники динаміки грошових потоків витіснили традиційний показник ефективності діяльності акціонерних товариств – прибуток. Для інвестора найважливішою характеристикою об’єкта інвестицій є не поточний прибуток, а його здатність протягом визначеного терміну генерувати грошові потоки, а також можливість у майбутньому отримувати доходи від продажу своєї частки участі у фірмі... Тому ключовими критеріями оцінки ефективності діяльності фірми як об’єкта інвестицій стали

дисконтовані грошові потоки та пов'язані із ними показники вартості акцій і підприємства в цілому” [4, с. 100].

Неможливість сучасною системою показників фінансової звітності, зокрема і балансом, сформованими за наявною концептуальною основою бухгалтерського обліку, репрезентувати об'єктивну позицію фінансово-майнового стану суб'єкта господарювання та вартості його капіталу зумовили пошук бізнесом інших, альтернативних методик оцінювання результатів свого функціонування. Використання альтернативних методик, безумовно, пожвавило ділову активність на ринках капіталів, проте їхня неконтрольованість з боку суспільства (показники, розраховані за такими методиками, не підлягали публічному аудиту) стала однією з причин сьогоднішньої фінансово-економічної кризи.

Сучасні глобалізаційні процеси, негативні наслідки неконтрольованого використання сировинних ресурсів і, як результат, погіршення природно-кліматичних умов життя людини та життєдіяльності всієї екосистеми зумовили появу додаткових вимог щодо інформаційного наповнення звітності суб'єктів господарювання. В останні десятиліття предметом широкого обговорення були пропозиції щодо введення до корпоративної звітності, крім фінансових, ще й екологічних і соціальних показників. Єдиний підхід щодо складу такої звітності відсутній. Активно займається розробленням стандартизованої системи звітності про економічну, природоохоронну та соціальну діяльність компаній, яка б (звітність) ґрунтувалась на принципах повноти інформації, здатності до аудиту, прозорості, нейтральності, зіставності та концепції сталого розвитку, Глобальна ініціатива зі звітності (GRI) – добровільна міжнародна мережа, основана на співпраці компаній, організацій інвесторів і роботодавців, аудиторів, громадських організацій та інших зацікавлених сторін. А науковці „цілком виправдано обґрунтовують доцільність спрямування методологічної основи обліку у напрямку інтегральної форми реалізації інформаційної функції на забезпечення суспільних потреб” [8, с. 518].

Висновки і пропозиції подальших досліджень. Аналіз еволюційних аспектів розвитку балансових теорій засвідчує, що формат балансу як основного компонента публічної звітності суб'єкта господарювання визначається, насамперед, інформаційними потребами його користувачів, які, своєю чергою, залежать від рівня розвитку суспільно-економічного середовища. Формат сучасних балансів у контексті різних стандартизаційних правил, хоча і побудований на компромісі майже всіх класичних балансових теорій для урахування інформаційних потреб різних користувачів, все ж не є повноцінним джерелом інформаційного забезпечення управління як окремими суб'єктами господарювання, так і національним господарством загалом. Через відставання методології бухгалтерського обліку від реалій економічного, технологічного й інформаційного розвитку, фінансова звітність загалом і бухгалтерський баланс зокрема (валюта балансу), не можуть об'єктивно відображати вартісно оцінене майно і капітал суб'єктів господарювання. Сучасні глобалізаційні процеси зумовлюють додаткові вимоги до розкриття інформації про результати діяльності у звітності компаній, яка вже не обмежується лише фінансовими показниками, а охоплює ще й екологічні та соціальні показники. Отже, одним із подальших напрямів розвитку „балансознавства”, очевидно, є адаптація формату балансу сучасного підприємства до умов постіндустріальної економіки з урахуванням соціальних і екологічних показників його діяльності.

1. Бетге Й. Балансоведение / Йорг Бетге; пер. с нем.: научн. Ред. В.Д. Новодворский. – М.: Бухгалтерский учет, 2000. – 454 с. 2. Бреславцева Н.А. Балансоведение: учебн. пособие / Н.А. Бреславцева, В.И. Ткач, В.А. Кузьменко. – М.: Приор, 2001. – 160 с. 3. Кучеренко Т. Баланс в контексті з ресурсною концепцією капіталу / Т. Кучеренко // Вісник ТНЕУ. – 2009. – № 1. – С. 148–159. 4. Кучеренко Т. Генезис функції і концепцій фінансової звітності в системі управління / Т. Кучеренко // Вісник ТНЕУ. – 2009. – № 3. – С. 94–104. 5. Павликівська О.І. Проблеми розвитку теорії та практики бухгалтерського обліку в постіндустріальному суспільстві / О.І. Павликівська,

Л.І. Марущак // Сучасні проблеми економіки і менеджменту: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – С. 482–483. 6. Соколов Я.В. Бухгалтерський учет: от истоков до наших дней: учебн. пособ. для вузов. – М.: Аудит, Юнити, 1996. – 638 с. 7. Яремко І.Й. Економічні категорії в методології обліку: моногр. / І.Й. Яремко. – Львів: Каменяр, 2002. – 192 с. 8. Яремко І.Й. Об'єктивованість концептуальних засад методологічної основи обліку у постіндустріальній економіці / І.Й. Яремко // Сучасні проблеми економіки і менеджменту: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – С. 517–518. 9. Павло Цьомпа. Нариси економетрії і побудована на національній політекономії теорія бухгалтерського обліку / Пер. з нім. Я. Гончарук, І. Копич, Г. Башнянин, І. Яремко. – Львів: Каменяр, 2001. – 223 с.